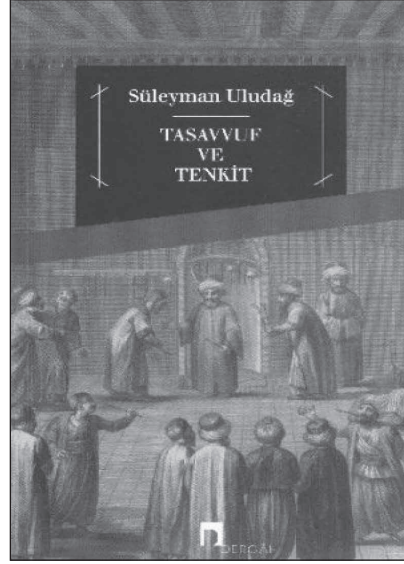

**Süleyman Uludağ, *Tasavvuf ve Tenkit*, İstanbul:
Dergâh Yay., 2014, 261 s.**

Halil İbrahim ŞİMŞEK*

Süleyman Uludağ tarafından kaleme alınan *Tasavvuf ve Tenkit*, Önsöz'den sonra bir Giriş, üç Bölüm, iki Ek ve Sonuç'tan oluşmaktadır. Yazar Giriş'te kitabı yazmadaki maksadını açıklayarak eleştiri konusunu ele alırken nasıl bir zeminde hareket ettiğini ortaya koymaktadır (s. 13-21). Birinci bölümde "Eleştiri hakkında genel bilgiler" üst başlığı altında eleştirinin mâhiyeti açıklanarak eleştiride üslûbun durumu, eleştiren ve eleştirilenlerin tutumları hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra tasavvufa yönelik eleştirilerin sebepleri beş başlık altında incelenmiştir. Eleştirinin sadece tasavvufa has olmadığı; tefsir, hadis, kelâm, fıkıh ve ahlâk gibi İslâmî ilimlerin de çeşitli açılardan eleştiriye maruz kaldığı belirtilmektedir (s. 23-69). İkinci bölümde "Tasavvuf tarihinde eleştirel yaklaşımlar" ana başlığıyla tarihî süreçte tasavvuf ve mutasavvıflara yönelik eleştiriler açıklanmaktadır (s. 71-186). Üçüncü bölümde "Eleştiri konusu olan bazı temel meseleler" başlığını altında akıl, ilim, şathiye, masumiyet, iddia, post kavgaları, taklit, tevekkül-tembellik, zühd, kadın, tüsüzlerle sohbet ve cemâl-perestlik konularında sûfilerin eleştirilmesine sebep olan hususların nasıl geliştiği bazı örnekleriyle incelenmektedir (s. 189-248). Kitabın son kısmında "Konuyla ilgili bazı genel terimler" (s. 249-252) ve "Eleştirilerde kullanılan bazı ifadeler" (s. 253-254) başlıklarıyla kısa açıklamalardan meydana ge-

len iki ek sunulmuştur.¹

Eserin Önsöz kısmında yazar tarafından kitabı yazmaktaki amacı açıkça ortaya konulmuştur:

“Tasavvufta hür ve serbest düşünce yoktur.”, “Tasavvufta itiraz, tenkit ve tartışma olmaz, tasavvuf taklidi ve körü körüne bağlılığı öngörür.” denir ve bu kanaat oldukça yaygındır. Pekâlâ, tasavvuf tarihinde mezkûr tezi doğrulayacak bir yığın örnek ve olgu mevcut olmakla beraber, bu görüş mutlak surette doğru değildir. O nedenle elinizdeki eserin temel amacı söz konusu durumun böyle olmadığını göstermek olacaktır. Tasavvufta geniş bir eleştiri ve yorum alanının bulunduğu, bu zeminde hür ve serbest tefekkürün oluştuğu, düşüncelerin rahatça ifade edildiği, açık bir şekilde ortaya konulacaktır. (s. 9)

Kitapta tasavvufî düşüncenin tarihî seyri içinde bizzat yolun takipçileri ve önder insanlarının bir kısmınca bazı içe dönük eleştiriler yapıldığı, bunların dıştan gelen sert itirazlardan belki daha etkili olduğu yazar tarafından seçilen çeşitli örnekleriyle açıklanmaktadır. Bu örnekler nakledilirken yazarın onlara karşı savunmacı bir yaklaşım sergilemediği, kendini konumlandığı yerden bakarak eleştirilerin hangi olaya, düşünceye yönelik olduğu ve niçin yapıldığı gibi açılardan değerlendirmeler yaptığı görülmektedir. Hiç şüphesiz seçilen örnekler, kaynak eserlere yapılan atıflar ve yerinde tespitler yazarın -uzmanları tarafından malum olan- alana hâkimiyetinin ne derecede olduğunu ve meselelere geniş bir perspektiften baktığını açıkça ortaya çıkarmaktadır.

Mutasavvıflara yönelik dışarıdan eleştirileri anlayışla karşılayarak bunlardan bazılarını isabetli, diğer bir kısmını, ise maksatlı olarak nitelemektedir. Bu tür eleştirilerin bazısına bizzat sûfilerin neden olduğunu güncelleştirerek açıklamaktadır. Kitabın pek çok yerinde rastlanılan bu tarz yaklaşımlara örnek olması kabilinden aşağıda bir alıntı yapmak istiyorum:

Mürîd ve dervişlerin şeyhlerinden başkasından ilim ve fikir almadıkları, ulemanın sözlerine ve delillerine kulak asmadıkları, en büyük ve en yüce dinî otorite olarak kabul ettikleri şeyhlerinden dinledikleri sözlere dayanarak ilmî hakikatleri görmezlikten geldikleri, ilmi ve ulemayı hafife aldıkları da sıkça ifade edilir ve bundan yakınılr. Bahsedilen husus bir yandan doğru bir tespittir, diğer yandan sağlam bir temele dayanmayan bir iddiadır. Doğru tespittir. Zira

1 Aslında bu kitap hocanın mutasavvıflara yönelik eleştirileri konu edindiği ilk eseri değildir. Daha önce yayınlanmış bazı makalelerinin yanı sıra *İslâm ve Musiki*, *Sûfî Gözüyle Kadın ve Tasavvuf Kültüründe Keşif ve Kerâmet* gibi kitaplarında birtakım tasavvufî meselelere ilişkin alan dışı ve içi şahısların mutasavvıflara yönelik tenkitleri ele alınmış ve incelenmiştir.

ilim adamı birçok dostumun bu tarz gözlemlere sahip olduklarını biliyorum, ayrıca bu durumu yana yakıla bana ifade etmişlerdir. Şahsen ben de benzer şeyleri gözlemişimdir. Zeki, yetenekli, hevesli ve çalışkan bir öğrenciyle uzun süre ilgilenirsiniz, iyi bir ilim ve fikir adamı olacak diye ümit edersiniz, bu gencin günün birinde yolu bir müteşeyyihe, yani bilgisi eksik, ehliyetsiz ve nakıs bir şeyhe düşer, ona intisap eder, ona verdiğiniz emek ber-hevâ olur, ümidiniz boşa çıkar, hayal kırıklığına uğrarsınız. Çünkü şeyh bir sözüyle gence verdiğiniz bütün bilgi ve fikirleri onun zihninden silmiş süpürmüştür. Böyle vakalar uygulamada sıkça görülür. (s. 65)

Yazar bu değerlendirmesini geçmişte yaşamış mutasavvıf şahsiyetlerin çeşitli tecrübelerini *Reşahât*'tan naklettiği bilgilerle örneklemiştir. Mesela Şihâbüddin Hacirmî talebesi Abdurrahman Câmî'nin (.898/1492) Şeyh Sadeddin'in sohbetine yönelmesi sebebiyle "Beşyüz yıldan beri Horasan toprağında dânişmendler arasında bir merd-i sâhib-i kemâl zuhûr etti. Onun da Kaşgarlı Şeyh Sadeddin yolunu kesip zâyi eyledi." Bu sözüyle Hacirmî üzüntüsünü ve kaygısını dile getirmektedir. Ancak madalyonun bir de öbür tarafı vardır. Molla Câmî şeyhi ile tanıştığında mürşidi şöyle demişti: "Bugün tuzağımıza bir şahin düştü! Hak Teâlâ bu delikanlının sohbetiyle bizi memnun kıldı." Bu nakillerden sonra yazar şu değerlendirmeyi yapıyor: "Bazı gençleri tasavvuf islah ediyor, adam ediyor, bazılarını da ziyan ediyor, yeteneklerini yok edip işe yaramaz hâle getiriyor. Şeyh var! Şeyh var!" (s. 65) Burada yazarın seçtiği örnekler ve sonunda yaptığı değerlendirmeler dikkat çekici bir tarzı yansıtmaktadır. Yukarıda özetlenen olayda Molla Câmî'nin tutumunu biri kayıp diğeri kazanç olarak gören her iki şahsın bakış açısı verilerek aslında aradaki farkın kişilerin sahip oldukları birikim ve buldukları konumdan kaynaklandığı ortaya konulmaktadır. Bu durum yazarın meseleye hâkimiyetini ve onu ifade etmedeki ustalığını açıkça göstermektedir.

Bir mürşide intisap edip tasavvufa girmekle birlikte, henüz daha seyir ve sülûkünü tamamlamadığı için irşâd ehliyetini haiz olmayan bazı insanların şeyh olma arzusu ve merakı, buna bağlı olarak ortaya çıkan talepleri ve beklentileri öteden beri kâmil mürşidler tarafından eleştirilmiştir. Hatta böyle kimselere fırsat verilmemesi konusunda insanlar uyarılmış ve bunların istismarcı olduklarını ifade etmek için özel gayret gösterilmiştir. Çünkü ilk dönemden beri öncü mutasavvıflar tarafından yazılan eserlerin mukaddime kısımlarında böyle ehliyetli olmayan kişilerin yeterince bilmedikleri ve inceliklerine vakıf olmadıkları tasavvuf hakkında insanları yanlış yönlendireceklerini düşünerek tedbir alma yolunu tercih etmişlerdir.

Tasavvuf ve Tenkit kitabında da özellikle ilk dönem sûfilerinin sözü edilen tutumlarına dikkat çekmek için olsa gerek Ebu'l-Hasan Harakanî'den bir menkıbe örnek olarak aktarılmıştır. Kendisine hırka giydirilip icâzet verilmesini isteyen ama henüz tam anlamıyla yetişmemiş bir müridine Harakanî şöyle demiştir: “Eğer hırka ve icâzeti dünyalık için istiyorsan neden marifet ve fenâ yoluna talip oldun? Yok, eğer bunu insanları irşâd etmek ve dünyevî bağlardan kopmak için istiyor ve kendini de bu makam ve mertebede görüyorsan hırka ve icâzeti ne yapacaksın? Şu hâlde hırka ve icâzetin hiçbir durumda sana faydası yoktur. Gücün yettiği nispetle her konuda halka Hakk'a giden yolu göster.” (s. 80)

“Süfî Yazarlarda Eleştiri” bölümünde 20 mutasavvıfın eserlerinde içe dönük yapılan eleştire yer verilmiştir (s. 82-174). Burada en fazla yer Ebu Nasr Serrac et-Tusî ve Ebu Abdurrahman es-Sülemî'ye ayrılmıştır (s. 91-120). Adı geçen iki büyük sûfinin eserlerinde konu edinilen eleştiriler “Tefferruattaki hatalar” (s. 94-101) ve “Usûldeki hatalar” (s. 101-117) şeklinde iki ayrı grupta toplanmıştır. Teferruattaki hataları da yoksulluk-zenginlik, çalışma-kazanma-tevekkül, fetret/gevşeklik, sefer ve seyahat başlıkları altında ele alınmıştır. Usuldeki hatalar hürriyet ve ubûdiyet, ihlâs, velâyet ve nübüvvet, harâm ve mübâh, hulûl, fenâ, Allah'ı görmek (rü'yetullâh), saflık ve temizlik, nurlar, ayn-ı cem, üns, bast ve haşyet, vasıflarda fâni oluş, duyuların kaybı ve ruh konu başlıkları altında değerlendirilmiştir. “Son dönem sûfilerinde eleştiri” başlığı altında Osmanlı'nın son döneminde yayınlanan mecmualarda ve diğer bazı sûfilerin eserlerindeki eleştirilere yer verilmiştir (s. 175-179). “Birbirine muhalefet eden sûfiler” başlığı altında Bâyezid-i Bistâmî ve Cüneyd-i Bağdâdî, Bâyezid-i Bistâmî ve İbn Salim, Hallâc-ı Mansûr ve Cüneyd-i Bağdâdî şeklinde birbirine muhalif tasavvufî tavır sergileyen sûfilerin görüşlerine yer verilmiştir (s. 182-186).

Prof. Dr. Süleyman Uludağ'ın içeriğinden özetle bahsettiğim ve tasavvuf tarihini anlamada doğru bir bakış oluşturma yolunda önemli katkılar sağlayacağını düşündüğüm *Tasavvuf ve Tenkit* kitabını özellikle hâlen ilahiyat fakültelerinde öğrenim gören veya mezun olmuş kişiler ile tasavvuf-la ilgilenenlere tavsiye ederim. Çünkü böyle hassas bir meseleye doğru açıdan bakmak meseleyi kavrama yolunda atılacak önemli bir adımdır.